

**odnos fenomena
čovjekove sredine
i
prostornog planiranja**

branko petrović

Uvod

Čovjekova sredina, kao jedinstveni organizam, nije ni statički, ni isključivo materijalni, a ni samo prostorni fenomen. To je živi organizam sa svim svojim karakteristikama i koordinatama evolucije i životnih procesa jednako ili slično kao što je teoretska misao postavila za ljudske aglomeracije regionalnog, urbanog i seoskog tipa, ali s nekim specifičnim modalitetima.

Uostalom, čovjekova je sredina jedan od vitalnih organa tih aglomeracija, iako se u ovom trenutku povijesnog razvoja izdvaja iz tih prostornih dimenzija, kao poseban fenomen koji je nastao nužnošću evolutivnog razvoja ljudskih organizacija i svih njihovih popratnih komponenata. Danas se kvaliteta velikih sukoba ljudskih djelatnosti, životnih procesa i razvoja tehnologije pretvara logično u novu kvalitetu — novi fenomen — č o v j e k o v u s r e d i n u — koja s alarmantnim prioritetom izlazi na površinu pred organizatore suvremenog života svih kategorija ljudskih, socioloških i prostornih grupacija.

Ta nova kvaliteta, nastala nužnošću stvorene situacije zaoštrenih i pogibelnih konflikata životnih funkcija modernih čovjekovih zajednica i njegova životnog prostora, treba da bude razmotrena, studirana, tretirana i rješavana odgovarajuće kvalitetno i specifično, a s određenim ciljevima. Svakako da pristup toj problematici treba da bude kompleksan i integralan, i to mnogo više nego što je bilo prostorno planiranje i projektiranje u svim ranijim vremenskim razdobljima.

Čini se da je došlo vrijeme, da jedna životna manifestacija u svojoj kritičnoj konstelaciji, kao produkt sukoba suvremenog društva, pokrene kritiku sposobnosti, uspjeha, mogućnosti i stvaralačke snage jedne prostorne discipline, koju je stvorilo to isto društvo, da pokrene kritiku one discipline što je nastala onda kad su proizvodne snage, tehnologija života, subjekt industrijskog društva i prostorni medij došli u očitu međusobnu koliziju. Sukob je očit i s prošlošću, koja je stagnirala s naslijednom konstantom prirode i svih njenih elementarnih faktora. Već u samom početku bilo je jasno da će ta kolizija i sukobi dinamično i progresivno rasti, pa su urbanizam onog vremena, prostorno planiranje ranijeg datuma ušli u borbu za afirmaciju reda, ravnoteže, harmonije, koordinacije, očuvanja prirode i ambijenta, kreiranja prostornih kvaliteta, a protiv apsurdne i uništavajuće eksploatacije prostora i njegovih vrednota.

A kakva je to borba bila?

Neravnopravna — zapravo kao da borbe nije ni bilo!

A danas, tko zna neće li baš taj novi fenomen — č o v j e k o v a s r e d i n a —

(uočite da je po prvi put čovjek došao na čelo jedne imenice, jedne oznake, kad je riječ o prostoru) biti onaj veliki revolucionar koji će možda »podići svijet na noge«. Ali ako nigdje, to bi se svakako moralo učiniti u sferi prostornog planiranja i oblikovanja i u svemu ostalom što subjekt u prostoru uzima i daje.

Trebalo je čekati desetljeća da se dođe do krajnjih zaoštavanja, da se dođe do opasnosti koja je gotovo istovjetna s atomskim razaranjima i uništavanjima živih bića nervnim plinom, u usporenom, ali dostižnom ritmu vremena, kao u »cajtlupi«, gdje je svaki usporeni pokret jasan, a posljedice očigledne. Netko je već u svijetu pritisnuo alarmno zvonce, kao da je već »Geigerov brojač« izmjerio graničnu dozu toga suludog »zračenja« što se ne vidi, a uništava. A ta »revolucija« koja dolazi neće i ne može ostatu samo u prostoru, jer se ona širi kao polip svagdje i u svakom vremenu. Je li to indikacija za novu disciplinu ili samo novo usmjeravanje u rješavanju suvremenih životnih procesa? Ili možda treba samo tražiti nove kvalitete i modalitete u kompleksu prostornog uređenja? U ovom trenutku još nema dovoljno simptoma koji bi nas učvrstili u bilo kojoj odluci. Sigurno je nužno mnogo više istražnih radova i studija da bi se došlo do kristalizacije pojmova usklađenih sa životnim procesima prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Današnja situacija odnosa prostornog planiranja i čovjekove sredine

Suštinska usporedba ovih odnosa prilično je teška, jer planiranje, prvo, ima svoju povijest kao precizirana disciplina sa svojom teorijom, metodologijom i definicijom, a drugo, čovjekova sredina nema još nijednog od ta tri osnovna atributa i nije došla još u tu fazu da bude određena kao naučna ili stručna disciplina. Zato ćemo je zasada tretirati samo kao fenomen prostora i subjekta u određenim razvojnim konstelacijama i vremenskim ritmovima.

Međutim, stanovita analiza onoga što prostorno planiranje obuhvaća, rješava i realizira iz područja toga fenomena, mogla bi se provesti u ovom času samo u grubim okvirima, kako bi se dobila neka orijentacija za daljnja razmišljanja o toj temi. Ako općenito uzmemo prostorno planiranje i pokušamo analizirati što s područja čovjekove sredine ono rješava, a što ostaje neriješeno, onda ćemo dobiti tabelu koja će nam ipak dati stanovitu orijentaciju. Naravno, sve te konstatacije nisu sto posto točne, nego su samo približne:

Prostorni plan rješava	Što se zbiva istodobno u životu sredine	Prostorni plan ne rješava
1. stvara neke uvjete za harmonizaciju sredine	— zagađenje	1. zaštitu
2. rezervira prostor	— degradacija	2. aktivno uređenje
3. funkcionalizira odnose u prostoru	— devastacija	3. ne istražuje
4. usmjerava upotrebu prostora	— nerazumna eksploatacija	4. ne financira
5. koordinira	— nekoordinirana promjena namjena prostora	5. ne tretira sredinu kao fenomen
6. stvara određenu zakonsku podlogu	— biološko oštećenje subjekta	6. nema instrumente intervencije
7. skromno tretira zaštitu prirode	— ekonomske štete sredine i subjekta	7. ne klasificira sredinu
8. čvrsto tretira zaštitu historijskih spomenika	— asanacija sredine	8. ne vrši ekonomske analize šteta
9. dimenzionira prostor prema funkcijama i drugim determinantama	— reklamacija prirodno degradirane sredine	9. ne ocjenjuje vrijednost sredine
10. »bori se« za promjenu namjene u kategorički teškim slučajevima	— reklamacija promjena svojstva sredine (oduzimanje zemlje moru) i sl.	10. ne koordinira integralne discipline sredine
11. tretira ambijentalne ugođaje prirodnog i drugog karaktera		11. ne sistematizira ambijent u smislu sredine
12. oblikovnu komponentu interpolira u prostorne modalitete		12. ne tretira dovoljno odnose prostora, subjekta, prirode, sredine i tehničkih zahvata
		13. ne stvara kriterije dovoljno efikasne da bi se locirala adekvatna sredina
		14. ne unosi sredinu kao faktor dimenzija i kalkulacija
		15. ne tretira izrazito unapređene sredine

Iz ovoga možemo izvući jednostavan zaključak da čovjekova sredina nije adekvatno zastupljena u prostornom planiranju, a da bismo bili sigurni da su se mogli riješiti ili da će se moći riješiti nastali problemi i ukloniti negativne pojave koje ruše vrijednost i vitalitet te sredine. Već je iz ovoga jasno da negdje nešto treba učiniti u prostornom mediju.

3

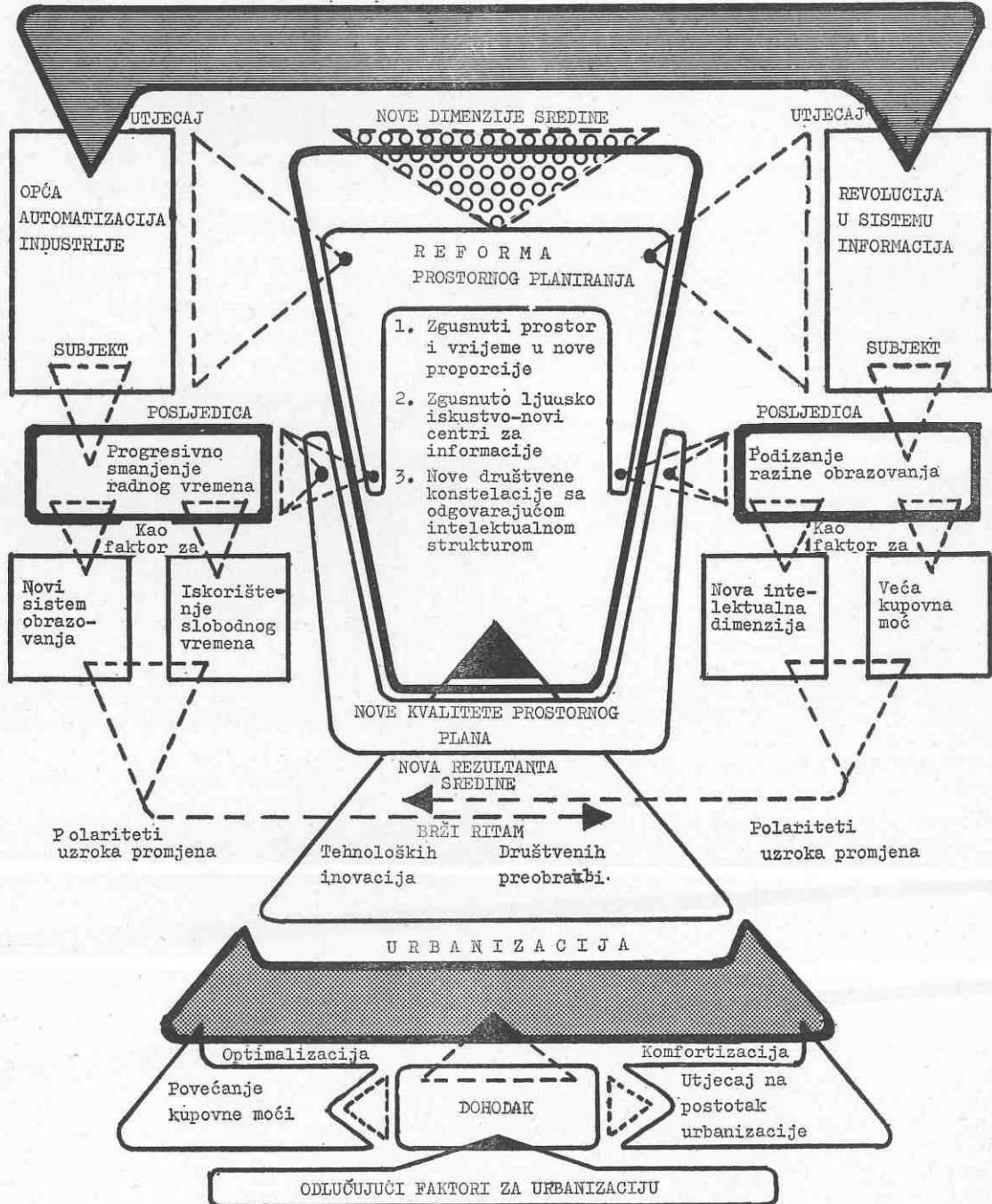
Promjene koje bismo mogli očekivati u prostornom planiranju i čovjekovoj sredini

Ako zasad u našoj analizi ostavimo po strani sadašnje stanje odnosa prostornog planiranja i čovjekove sredine i pokušamo sagledati što bi se eventualno moglo dogoditi u skoroj budućnosti na progresu i evoluciji društva, životnog prostora i organizma subjekta, možda ćemo naći neke okvire unutar kojih bi se mogle odigrati kvalitetne promjene u samim strukturama prostorne discipline i fenomena sredine te njihovih međusobnih odnosa. Dijagram prikazuje shematske polaritete očekivane druge industrijske revolucije i njenih konvergentnih snaga nove tehnologije, koje bi mogle oblikovati određene elemente društva što dolazi, nove strukture fenomena čovjekove sredine i eventualne reforme prostornog planiranja (do vremenskog ritma oko god. 1980). Naravno da su to samo hipotetičke premise kao indikatori određenih uzroka i posljedica. Međutim, treba upozoriti na vrlo važnu činjenicu, kad se razmatra eventualna budućnost, da prostorno lociranje neke budućnosti nema isti vremenski ritam, što zapravo znači da se jedna takva prognoza može obistinuti za 10 godina u određenoj zemlji, a da ista ta budućnost stigne na drugi lokalitet u drugom vremenskom ritmu — recimo za 20 ili 30 godina.

Gdje će se što odigrati i u koje vrijeme teško je reći, ali neke indikacije mogu da nas povedu u našoj orijentaciji tako daleko da možemo stvoriti zaključak o procesu i evoluciji fenomena čovjekove sredine. Osim toga, ovo je samo jedan od mnogobrojnih indikatora za prognoze o okvirima u kojima će se eventualno taj fenomen kretati. Nadalje, ako želimo da za određeni lokalitet odredimo i vremenski ritmički indikator, onda bi se morali stvoriti i specifični kriteriji bazirani na osobinama razvoja odabranog lokaliteta. To bi, recimo, za našu zemlju značilo da se najprije odredi njeno historijsko mjesto u općim zbivanjima razvoja i progressa, te da se podvrgne istovjetnim generalnim kriterijima, i tek onda da se pokuša dati vremenska prognoza. Takav vremenski pokazatelj bio bi zaista važan za dimenzioniranje i programiranje razvoja fenomena čovjekove sredine.

TEHNOLOŠKE PROGNOZE I SREDINA

KOMPJUTOR DOMINANTNI FAKTOR CIVILIZACIJE 1980.

Ovaj dijagram baziran je isključivo na kompjuteru, kao dominantnom faktoru civilizacije 80-tih godina ovog stoljeća, i njegovu utjecaju na dvije osnovne determinante razvoja — opću automatizaciju i revoluciju u sistemu informacija — koje će vjerojatno stvoriti nove kriterije i nove modalitete vitalne za buduće oblike sredine i za reformu prostornog planiranja. Znači, u narednoj dekadi mogli bismo očekivati relativno bitne promjene u našim pogledima na integralne odnose prostorne discipline i tretiranja fenomena. Bilo bi svakako interesantno studijski razraditi karaktere potencijalnih promjena ili bar neke prognoze, koje bi se mogle očekivati unutar okvira ovih tehnoloških indikatora.

Očekuje se da će kompjuterska tehnologija znatno utjecati na dva osnovna pravca promjena: prvo, opću automatizaciju industrije, što svakako ima za posljedicu — progresivno smanjenje radnog vremena, a to će opet biti novi faktor za — novi sistem obrazovanja i iskorištenja slobodnog vremena; drugo, na pravu revoluciju u sistemu informacija, koji će imati opet za posljedicu — podizanje razine obrazovanja, a to postaje nadalje faktor za — nove intelektualne dimenzije (zasad nepoznate) i težnju za većom kupovnom moći. Tako smo dobili polaritete uzroka promjena s kojima moramo računati, jer, kao što vidimo, dobivamo tim procesom nove vrednote prostora i vremena koje se »zgusnulo« u nove proporcije, a u toj novoj tehnologiji zgusnulo se i ljudsko iskustvo stvarajući i nove centre za informacije. Napokon dolazi i do novih društvenih konstelacija s odgovarajućom intelektualnom strukturom. Ako te nove proporcije budu realizirane i ako se susretnu s većim slobodnim vremenom, onda će se logično pojaviti i nova rezultanta sredine i nova kvaliteta prostora kao izravan utjecaj promijenjenog subjekta. Istodobno s tim procesom nastavit će se i proces urbanizacije, jer će spomenuti polariteti uzroka promjena imati i neposredan utjecaj na — dohodak, što je svakako odlučujući faktor za urbanizaciju, jer se time povećava kupovna moć, a to utječe i na postotak urbanizacije. Težnja za višim dohotkom, a analogno tome i za optimalizacijom životnih uvjeta, te komfortizacijom životne sredine, stimulira urbanizaciju i ubrzava ritam društvenih preobrazbi, tehnoloških inovacija, težeći istodobno sociobalansu, ili divergenciji. To ponovo vodi novim indikacijama — za transformaciju čovjekove sredine, njenu novu ulogu u životnim procesima — te za nove točke gledanja na strukturu i fizionomiju sredine.

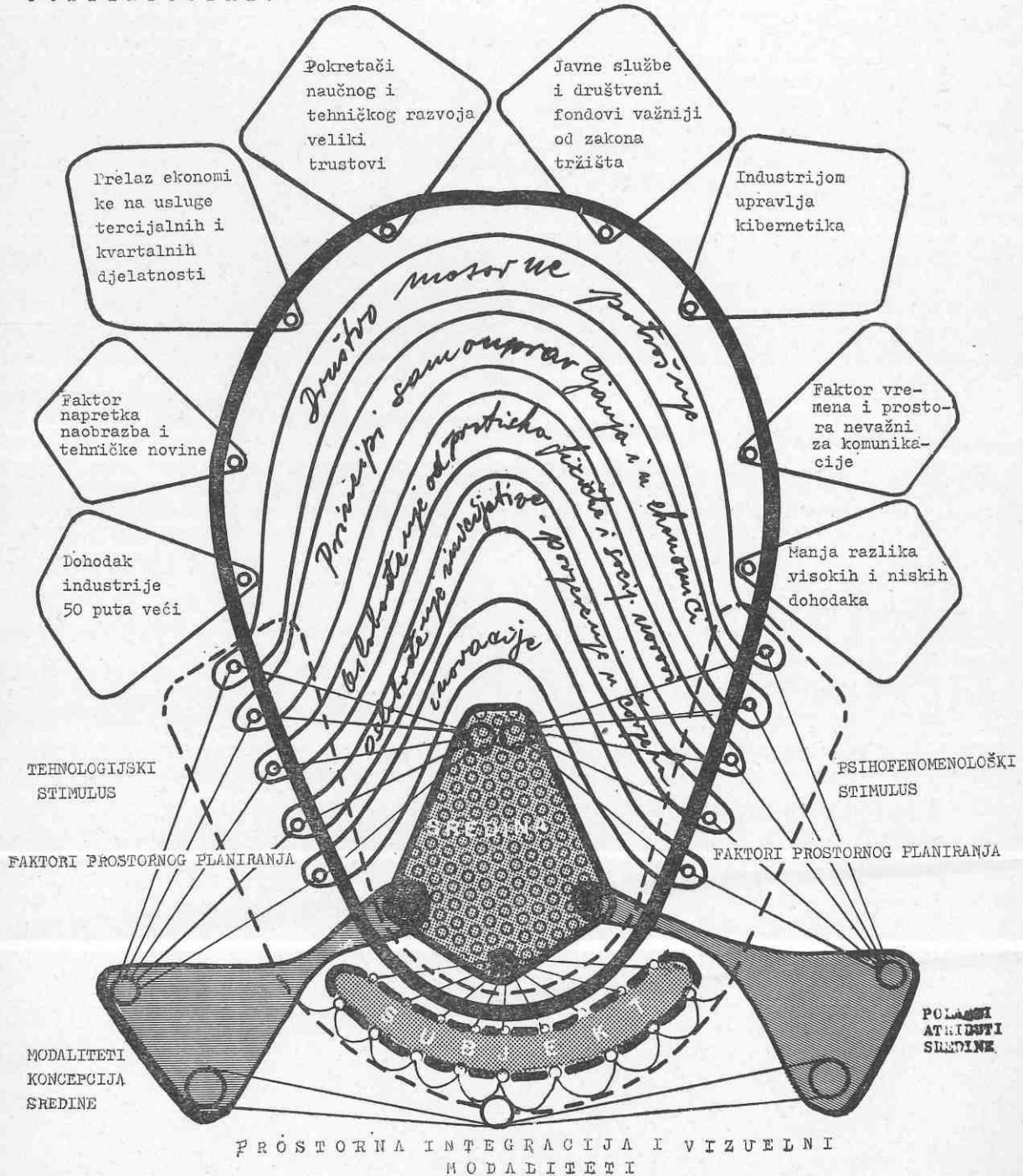
Društveni i naučni indikator evolucije fenomena sredine

Ako se odmaknemo od naše sadašnjice, možemo pokušati da se nađemo možda negdje oko 2000 godine, na kraju stoljeća, u tzv. postindustrijskom društvu što će imati svoje specifično obilježje i svoje evolucione karakteristike, koje već sada možemo nazirati pomoću nekih indikatora. Druga industrijska revolucija, koju smo u prethodnom dijagramu locirali oko godine 1980, bazirana na tehnologiji novih sredstava informacija, trasirat će određene pravce i u društveno-naučnoj sferi životnih zbivanja do kraja stoljeća. Budući da se društvena komponenta značajno reflektira na zbivanja u vezi s kreiranjem čovjekove sredine, to će i prognoza budućih društvenih i naučnih kretanja biti jedna od osnovica kriterija o sredini. Može se pretpostaviti da će se pravci društvenog i naučnog razvitka paralelno kretati i da će biti od značajnog utjecaja, osobito na strani polarних atributa iz izvora subjekta, kao prvenstvenog aktera u sferi fenomena sredine.

Dakle, tehnološka, društvena i naučna komponenta budućeg progressa i organizacije života bit će nosioci novih struktura subjekta i sredine. Međutim, i to je svakako nedovoljna baza za čvršće definicije, jer su sva ta kretanja još uvijek nedovoljno usmjerena i neorijentirana, a da bi se mogla konciznije »projektirati« budućnost subjekta i sredine. Stoga možemo donijeti relativno općenite zaključke u ovoj shemi, koja pokazuje situaciju 2000. godine tzv. postindustrijskog društva u kojem će dohodak biti 4000 dolara (ne tvrdeći da će to baš biti domet u našoj zemlji u tom vremenskom ritmu). To, uostalom, i nije važno, jer ovdje tražimo samo usmjerenja, a ne konačna rješenja.

indikatori evolucije sredine

POSTINDUSTRIJSKO DRUŠTVO 2000. GODINE

Novi se pravci mogu, prema tome, klasificirati u ovim sferama, koje posredno i neposredno utječu na fenomen sredine:

1. Dohodak industrije postaje veći za 50 puta posredstvom nove tehnologije, automatizacije naučnih dostignuća, nove organizacije i novog sistema »managementa« — što će svakako imati daljnjih reperkusija u životu čovjeka. Neće li se prostorno planiranje morati kretati u takvom pravcu, da shvati te posljedice i da ih ukomponira u prostor, a da istodobno zna naći ravnotežu između subjekta i njegove sredine.

2. Ekonomska usmjerenja prema uslugama tercijarnih i kvartarnih djelatnosti — dijenat će funkcije prostora, strukturu radne snage, formaciju subjekta i kreativne aspekte u sferi sredine, a postorno planiranje dobiti nove determinante.

3. Pokretači i nosioci naučnog i tehničkog razvoja postaju veliki trustovi, što će kvalitetno promijeniti utjecaj društva na razvoj i smjerove istraživačkog rada. To će ujedno dovesti nauku i njena dostignuća u drugačije relacije prema subjektu i prostoru, kao i prema disciplinama koje se budu bavile tim područjem planiranja. Kakve će u tom trenutku biti sfere zainteresiranosti tih velikih radnih organizacija prema prostornom uređenju i oblikovanju sredine, svakako će odrediti i drugi utjecajni faktori koje ćemo susresti u našem razmatranju.

4. Javne službe i društveni fondovi postaju važniji i imaju veći utjecaj od zakona tržišta — što će kvalitetno mijenjati društvene odnose ekonomske, socijalne i psihološke naravi — odnose subjekta prema proizvodnji, potrošnji i životnom prostoru. U tim kvalitetnim promjenama odnosa leži i velika šansa za afirmaciju čovjekove sredine na onoj razini koja bi bila optimalno dostignuće suvremenog društva. Moglo bi se čak naslutiti da bi to bio i medij novih međuljudskih odnosa, novih oblika udruživanja i, napokon, novi put u harmoniju biosfere. I to će ponovo tražiti nove integrale prostornog planiranja i fenomena sredine.

5. Industrijom upravlja kibernetika stvarajući totalno nove odnose u proizvodnji i stavljajući subjekt u posve nove situacije. Ti novi zahtjevi na subjekt u pogledu naobrazbe, načina mišljenja, uloge i funkcija u životnom procesu bit će sigurno mjerodavni za ovaj naredni period. Doći će time do novih kriterija, karakteristika i struktura u domeni subjekta te proizvodnih snaga i sredstava. A to je dovoljno da bi se mogle očekivati i nove kvalitete u prostoru.

6. Faktor napretka postaju naobrazba i tehničke novosti, što možemo smatrati logičnom i neminovnom završnicom onih stremljenja koja su već danas započeta, a koja se još bore za svoju afirmaciju, protiv zaostalosti misli i djela, protiv primitivizma koji sve više ugrožava, protiv konzervativizma u sistemima informacija, organizacija, »managementa« i usvajanja sve novijih i suvremenijih tehnoloških i tehničko-naučnih dostignuća. Taj faktor napretka neminovno će biti stimulans i za ostale reforme, a ponovo, osobito, na sfere prostora i sredine. I tu će se probiti mnoge

barijere što nas danas sprečavaju u stvaranju optimuma životnog prostora za kojim čovječanstvo sve više teži, i čak više od težnje — nužda ga goni u akciju spasavanja.

7. Faktor vremena i prostora postaje nevažan u sferi komunikacija, jer su se vrijeme i prostor, kako smo već rekli, zgusnuli u nove dimenzije koje više nisu tako značajne u problematici životnog prostora i funkcionalnih potreba subjekta kao danas. Opet novi stimulans za promjene u metodi i kriterijima prostornog planiranja i stvaranja optimalne čovjekove sredine.

8. Manja razlika visokih i niskih dohodaka prognoza je koja će sigurno značiti mnogo u društvenim odnosima stvarajući novi potencijal subjekta kao mase, koja će diktirati odnose prema stvaranju sredine i prema prostornom planiranju kao regulatoru prostora.

Sublimacija ovih prognoza projicira se na subjektu, koji će tada ući u društvo masovne potrošnje, gdje će principi samoupravljanja ući i u ekonomiku i gdje će doći do oslobođenja od pritiska fizičke i socijalne naravi, koji danas trpimo živeći u vremenu nasilja svih vrsta. I napokon ćemo se naći u trenutku i sredini gdje će se osloboditi inicijativa subjekta i konačno afirmirati povjerenje u čovjeka.

Ovako grandiozne pretpostavke budućnosti bit će sigurno pravac kojim će se kretati sva stremljenja, sve studije i svi naučni potencijali posebno u sferi prostora i čovjekove sredine. To je ona pozadina za koju možemo očekivati da će pratiti i naše zaključke i prijedloge za progres, a i naše pretpostavke o odnosima prostornog planiranja i čovjekove sredine.

5

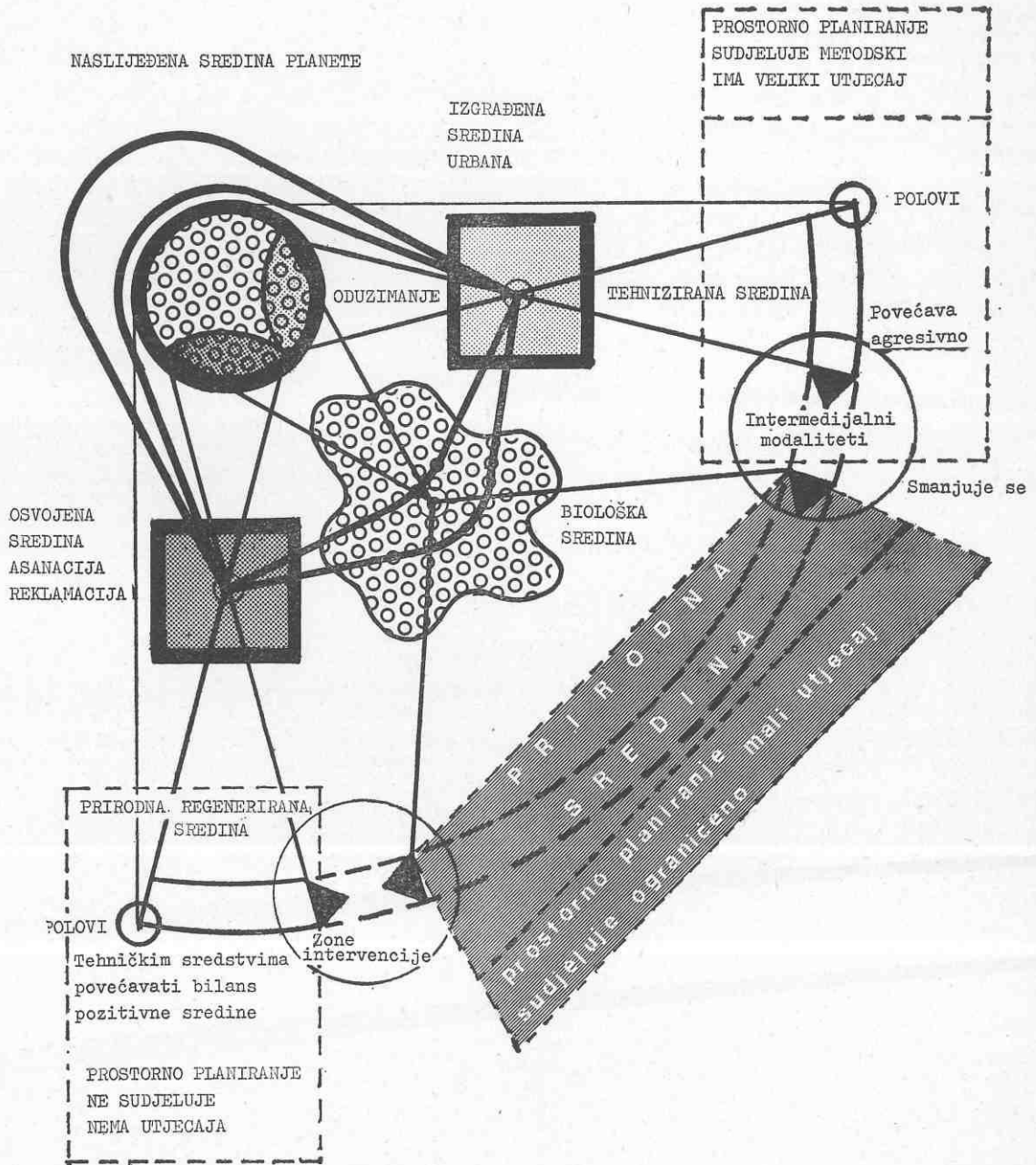
Dinamika prostorne evolucije i bilanca sredine

Iz jednog osnovnog naslijeđenog inventara sredine ili sume sredinâ jednog iskonskog prostora počele su teći diferencijacije sredine različitih kriterija, u različitim pravcima. Lista je nepregledna, i jedna iscrpna sistematizacija današnje biosfere i cijelog prostora zaista bi zahtijevala golem posao. Međutim, jedna spoznaja o toj bilanci možda bi bila dovoljna startna točka u tom studiju.

U tri osnovna pravca cjelina prostora počela se kretati, da bi danas došla do ovog stupnja o kojem želimo govoriti kao o čovjekovoj sredini. Počelo je postepeno oduzimanje prostora od prirodne i čiste biološke sredine u kojoj je ljudska intervencija tek bila započela stvaranjem aglomeracija-naselja. Pro-

stor se izgrađuje i pretvara u tehniziranu sredinu, pa sve više smanjuje bilancu biosfere. S druge strane, prirodnim konstelacijama i elementarnim utjecajima prirode tzv. pozitivni prostor prelazi u negativni (pustinje, erozija, more otima zemlju, poplave, močvare i sl.) što ponovo, ali na drugom polaritету, smanjuje bilancu biosfere pozitivnog tipa. Dakle, dva pola ugroženosti, koja su u neprekidnom progresu i značajno smanjuju pozitivitet prirodne sredine.

BILANS SREDINE

Tako smo dobili neuralgične zone intervencija u kojima je prostor fleksibilan i dinamičan rastući i padajući na polaritetima negativnosti i pozitivnosti. To su ugrožene zone na kojima će se voditi borba za afirmaciju optimalne sredine. Već danas se vodi velika bitka za regeneraciju prirodnih elemenata sredine degradirane tehničkim zahvatima, gdje čovjek otima prirodi prostor i pretvara ga u pozitivnu bilancu sredine. Međutim, s drugog pola, tehnizirane sredine, degradacija je u progresu te smanjuje bilancu bio-sfere prostora i ugrožava subjekt kao bio-faktor.

Kao što dalje vidimo u dijagramu, prostorno planiranje ima vrlo različitu ulogu na ovim polovima i vrlo je različita sfera utjecajâ koje je planiranje moglo imati u tom evolutivnom procesu. Svakako bi ovdje bilo umjesno pitanje, kako će dalje teći ti odnosi i utjecaji u procesu koji se vrlo intenzivno nastavlja osobito na negativnim modalitetima.

6

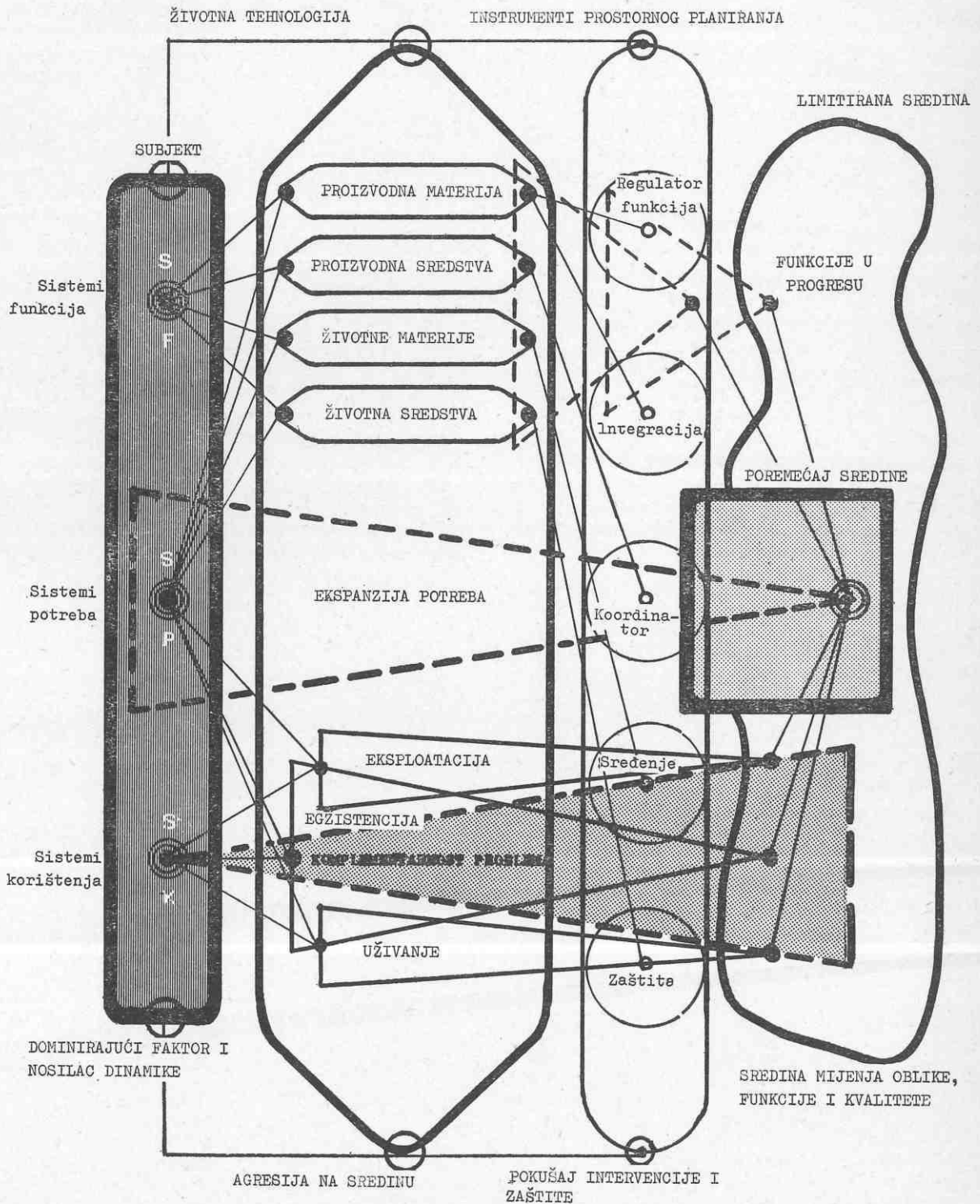
Odnosi subjekta i sredine

Subjekt, glavni akter i činilac, »vlasnik« prostora, korisnik, kreator i devastator, zaštitnik i napokon žrtva, treba da nađe svoje pravo mjesto u procesu o kojem smo prije govorili. Mi zapravo treba da »shvatimo« kako se to biće osjeća u mediju sredine. Što subjekt, u svim svojim formacijama, misli o fenomenu sredine, što čini svjesno i nesvjesno za i protiv njene optimalizacije, što taj akter može, a što ne može raditi i što treba, a što ne treba da rješava, usmjerava, koordinira, zaštićuje, sprečava, zabranjuje itd.? Dakle, velik je niz upitnika kad je riječ o subjektu i njegovoj aktivnosti a koja je mjerodavna u općoj konstelaciji oko sredine. Nije dno efikasno rješenje sredine neće biti moguće bez dobre analize subjekta i svih njegovih elemenata i kriterija, koji vladaju u njemu samom i oko njega u prostoru. Koje su to zakonitosti, postavlja se pitanje, što stvaraju odnose kakve mi danas poznamo, i na kakve kriterije mislimo kada govorimo o budućnosti?

Nalazi li se već danas taj subjekt na optuženičkoj klupi? Ako da, onda zašto? I dalje, je li svaki član određene zajednice — bilo koje vrste i dimenzije — akter, sudionik i subjekt u odnosu na sredinu? Koji su to kriteriji koji će izvršiti tu selekciju (ako je selekcija uopće potrebna) i sistematizaciju (ona je nužna), pa da dođemo do pravog rezultata u analizi i akciji koja treba da uslijedi.

Sistemi funkcija, potreba i korištenja u koje je subjekt uključen u ovom životnom procesu i na svom životnom prostoru vrlo su raznovrsni u svojim oblicima i dimenzijama, ali uvijek jednaki u svojoj izvornoj i bitnoj karakteristici. I baš svi ti sistemi, uzeti kompleksno i u svojoj punoj intenzivnosti u suvremenoj tehnologiji života, prava su bit problema, bit one uloge koju igra subjekt u odnosu na sredinu — agresija.

ODNOSI SUBJEKTA I SREDINE

Ako nećemo drammatizirati, onda tu ulogu možemo nazvati samo **aktivnošću**, što nam dopušta i druge modalitete tih odnosa i što može značajno varirati po lokalitetima užih i širih dimenzija. Međutim, o jednom smo ipak sigurni — ta je aktivnost (pozitivna ili negativna) u neprekidnom progresu, čiji se ritam opet definira razvijenošću lokaliteta. Sistemi funkcija napreduju i sve se više šire po vrstama i po intenzitetu, a odnose se uglavnom na dvije osnovne grupe — funkciju proizvodnje i funkciju životne baze, koje su najuže vezane uz prostor, uz sredinu. Ta vrsta sistema ima i najveći utjecaj kod poremećaja bio-sfere i ravnoteže sredine. Sistemi potreba također su u ekspanziji adekvatno razvoju sistema funkcija čiji su direktni integral. Te su potrebe subjekta veliki »potrošač« prostora i zadiru vrlo duboko u sve pore sredine. I treće — sistemi korištenja zapravo su načini na koje subjekt djeluje u prostoru na bazi sistema funkcija i potreba. Baš ti sistemi — eksploatacije, egzistencije i uživanja — dolaze u koliziju, jer je na nekim prostorima neadekvatnom eksploatacijom ugrožen i sistem egzistencije i sistem uživanja. Neadekvatno dimenzionirane i locirane potrebe i funkcije izazvale su i neracionalnu eksploataciju, što je dovelo i do logičnog poremećaja u sredini. I baš je taj poremećaj u biti ona vitalna negativnost, koja ugrožava sisteme egzistencije i uživanja.

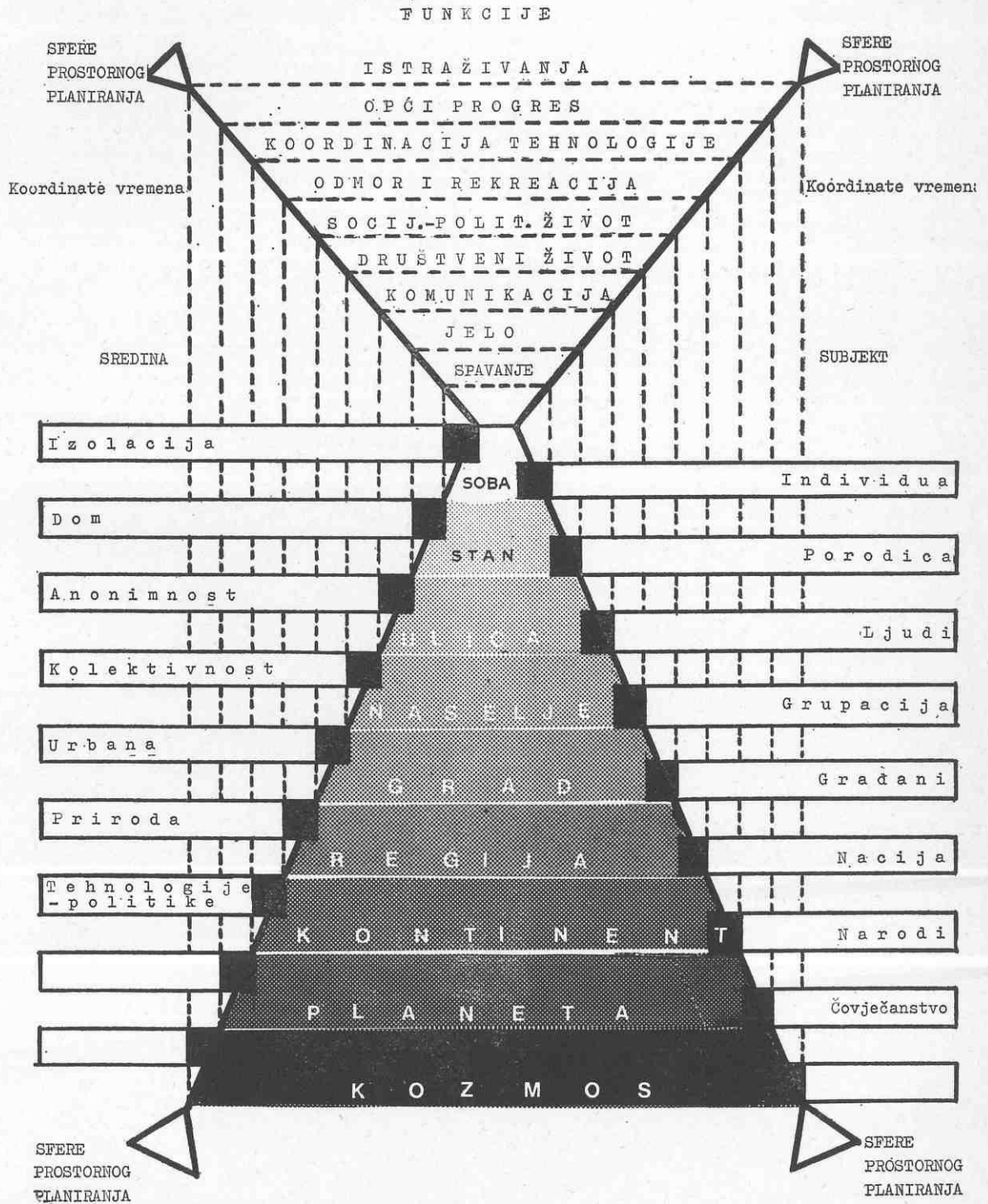
Prostorno planiranje u tim odnosima igra značajnu ulogu kao filter i kao regulator, koji svojim instrumentima nastoji te kolizije uskladiti prostornim koordiniranjem i integracijom funkcija. Ta prostorna disciplina bila je gotovo i jedina aktivnost u prostoru koja je nastojala stvoriti kriterije za komplementarnost problema, što je u ovakvoj kompliciranoj situaciji od bitne važnosti. I nadalje ostajemo na istom pitanju, kako će u budućnosti ovi odnosi teći i kakva će uloga prostornom planiranju biti nametnuta. Međutim, već danas je sigurno da će morati doći do određenih zakreta u prostornom planiranju prema većem uvažavanju fenomena čovjekove sredine.

Prostorne kategorije

U traženju elemenata za sistematizaciju problema fenomena sredine i kriterija za određivanje pojedinih odnosa, osobito prema subjektu i prostoru, posegnut ćemo i za faktorom same kategorizacije prostora. Iako to možemo ovdje učiniti samo jednoznačno, jer se prostor može definirati iz vrlo različitih aspekata, ipak ćemo dobiti jedan od parametara koji će nas moći približiti rješavanju kompleksnosti sredine. Uzimamo kao bazu prostorne veličine, koje se mogu vrlo lako odrediti prema postojećoj praksi prostornih disciplina — od najmanje ćelije: sobe — zatvorenog prostora, nadstrešnice, krova nad glavom — pa do beskrajnih dimenzija kozmosa.

Ovaj red veličina prostornog medija adekvatno nam određuje i ostale »partnere« — sredinu i subjekt, stvarajući im dimenzije i funkcije. U tom trokutu medija kao vezna nit ponovo se pojavljuje prostorno planiranje kao nosilac kriterija međusobnih odnosa. Ovdje prostorna disciplina otkriva kolizije, suprotstavlja se agresiji i sugerira rješenja. Međutim, nikada taj regulator nije uspio u cjelini postaviti prave relativitete po ulozi i dimenziji, i to istodobno prostor — sredina — subjekt — vrijeme, a na istim paralelama reda veličina.

PROSTORNE KATEGORIJE

Na primjer, u kategoriji prostora — stan je dosta jasna jedinica, iako još nedovoljno definirana po funkciji i po odnosu na druge veličine prostora, kod koje se može jasno izraziti subjekt u formaciji — porodica, u karakteristikama sredina — dom, a u funkciji — spavanje, jelo i reprodukcija (uz ostale popratne funkcije). Sfera prostornog planiranja stavlja tu jedinicu u međusobne odnose prema kategorijama prostora — ulica, naselje, grad, regija itd., prema grupacijama subjekta, prema karakteristikama sredine, prema adekvatnim funkcijama i prema vremenskom ritmu. Dometi tih povezivanja kreću se ne samo linearno nego i u svim pravcima — sferno, dijagonalno, vertikalno, segmentarno, po krivuljama, integralima, polovima ukrštanja itd. Kompliciranost je toga mehanizma očita, jer se »partnari« ne mogu matematski fiksirati ni po svojim unutarnjim osobinama, a još manje u dinamici vremenskog ritma, koji je uvijek jedna od bitnih koordinata svih prostornih dijagrama.

Ako dođemo do ikakve konstatacije o nekim promašajima prostornog planiranja u ovoj domeni, i onda najprije treba da obratimo pažnju na subjekt. Čini se da je subjekt bio najmanje tretiran, najoskudnije poznavan i najnejasnije stavljen na kalkulatorne planerske koordinate. Mnogo toga nije nikada bilo »shvaćeno« — o subjektu, pa prema tome nije ni bilo moguće svaki uzrok i posljedicu slijediti i u pravo vrijeme i na pravom prostoru planirati funkcionalne odnose. Nedovoljna definiranost subjekta morala je i rezultirati debalansom s druge strane i na drugim koordinatama. Seriozna studija subjekta, kao odlučnog čimbenika, ali i najdinamičnijeg i najpodložnijeg promjenama, bila bi svakako put optimalizaciji naše životne tehnologije i većim mogućnostima rješavanja nastalih kolizija.

Ova razmišljanja, ograničena vremenom i prostorom (pisanja), nepotpuna su i svojom dubinom i širinom analize. Iako su to samo razmišljanja, ipak nas obvezuju na zaključke i definiciju problema.

Željeli smo znati kakvi su odnosi fenomena čovjekove sredine i prostornog planiranja kao djelatnosti koordinacije funkcija i uređenja prostora. Podsvjesna pretpostavka, da je sredina našla svoje mjesto u procesu prostornog planiranja i da je kao fenomen adekvatno tretirana i analogno zaštićena, s jedne strane, i njena predstojeća kriza, s druge strane — bili su nam podstrek za ova razmišljanja. Prvu konstataciju možemo lako zabilježiti: sadašnja kriza sredine jasno pokazuje da prostorno planiranje kao djelatnost (manje kao znanost) nije odigralo dovoljno pozitivnu i dovoljno snažnu i efikasnu ulogu, iako to nije jedina djelatnost koja određuje konstelaciju u domeni sredine. Već bi sada (možda i hitno) bilo potrebno da se izvrše određene korekcije u tim odnosima.

Drugi se zaključak može izvesti za prognozu budućeg razvoja društva, proizvodnje i sociološke strukture subjekta, gdje nam je jasno da će doći i do znatnih promjena u prostoru i fenomenu sredine, pa analogno i u prostornom planiranju. Čini se da je pravi trenutak da se ide u susret tim promjenama i s problemima prostora i sredine i da se nužni odnosi već danas usmjere prema budućem razvoju i potencijalnim budućim konstelacijama i kriterijima u sferi tehnologije života. Što i kako mijenjati i kako u ritam vremena uklopiti te promjene, svakako je pitanje daljnjeg produbljivanja i studiranja problema.

Treći zaključak morao bi se kretati u sferama definiranja onih elemenata u prostornom planiranju, koji mogu rješavati probleme sredine, i onih faktora koji su izvan dometa te prostorne discipline, uz istodobno pronalaženje mogućnosti popunjenja

onih praznina koje smo tu našli. Prema tome, opća spoznaja o krizi sredine i opasnosti koja joj prijeti odredit će i sve naše aktivnosti koje treba da su u sferama istraživanja, studija, planiranja, zaštite i konkretne akcije, organizaciono i finansijski. Cijela fronta stručnih, političkih i društvenih djelovanja treba da se integralno postavi prema problemu sredine i da veoma oprezno i ozbiljno prati proces agresije na sredinu i posljedice koje društvo od toga može imati. Zar ne zaprepašćuje cifra od 20 tisuća milijardi lira, koliko su u Italiji izračunali da iznose štete nastale agresijom na sredinu i njihovo uklanjanje. Borbe i akcije koje su već započele u svijetu, i panične informacije koje se pojavljuju svaki dan kao rezultat znanstvenih istraživanja o fenomenu sredine, dovoljna su osnova za zabrinutost i za potrebu što hitnije akcije.

I ovaj mali dio problema, što smo ga ovdje iznijeli na diskusiju, treba studirati u sklopu cjelokupnog rješavanja problematike čovjekove sredine kod nas, eventualno na temelju ovih postavki:

1. Danas se kvantiteta velikih sukoba ljudskih djelatnosti pretvara u novi fenomen — č o v j e k o v u s r e d i n u, koja alarmantno izbija u prvi plan.
2. Tko zna neće li baš taj novi fenomen biti onaj veliki r e v o l u c i o n a r, koji će možda »podići svijet na noge«, osobito u sferi prostornog planiranja i oblikovanja.
3. Čovjekova sredina nije adekvatno zastupljena u prostornom planiranju, pa nismo sigurni hoće li se moći riješiti ili ukloniti negativne pojave koje ruše vrijednost te sredine.
4. Opća automatizacija i revolucija u sistemu informacija — u skoroj budućnosti — vjerojatno će stvoriti nove kriterije i nove modalitete vitalne za buduće oblike sredine i za r e f o r m u p r o s t o r n o g p l a n i r a n j a.
5. Tehnološke, društvene i znanstvene komponente budućeg progressa i organizacije života bit će nosioci novih struktura subjekta sredine i prostornog planiranja.
6. Nijedno efikasno rješenje sredine neće biti moguće bez dobre analize subjekta i svih njegovih elemenata i kriterija koji vladaju u njemu samom i oko njega u prostoru.
7. Sistemi eksploatacije, egzistencije i uživanja dolaze u koliziju, jer se na nekim prostorima neadekvatnom eksploatacijom ugrozio i sistem egzistencije i sistem uživanja.